

Др Владан ЈОВАНОВИЋ
Институт за новију историју Србије

„ПРОСВЕТА – НАЈБРЖИ ТВОРАЦ НАЦИЈЕ“: ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У СКОПЉУ 1920–1941.*

АПСТРАКТ: У раду је представљен организациони развој Филозофског факултета у Скопљу од његовог оснивања 1920. па до гашења уочи Другог светског рата. Посредством необјављених извора и одговарајуће литературе сагледани су његово место у националној политици југословенске краљевине и улога у креирању мреже просветних и културних институција у међуратној Македонији.

Кључне речи: Филозофски факултет у Скопљу, југословенска краљевина, македонско питање, национална политика

Идеја о оснивању високошколске установе у Македонији потиче из 1913. године када је тадашњи министар просвете Љуба Јовановић предложио влади Краљевине Србије оснивање Филозофског факултета у Скопљу. Остварење идеје омело је избијање Првог светског рата, али је одмах по формирању југословенске државе међу научницима и политичарима направљен план о будућој установи. У писму актуелног министра просвете Павла Маринковића тадашњем ректору Београдског универзитета Јовану Цвијићу из 1919. стоји да би оснивање скопског факултета, поред великог националног и културног значаја и утицаја, у доброј мери растеретило рад универзитета у Београду. У свом одговору министру Маринковићу, Цвијић је написао како је у Скопљу неопходно имати „јак центар наше цивилизације“, који би се преваходно бавио хуманистичким наукама, испитивањем народа, земље и старих култура. Он је предлагао постепено увођење природних наука, ка-

* Рајд је настао у оквиру пројекта *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20 веку*, (№ 47019) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

ко би се у што већем броју привукли ученици из Македоније, Старе Србије и Црне Горе.¹

Национална политика Краљевине СХС на југу ишла је за тим да добије својеврсну потпору и стручну супервизију установе највишег ранга, како би се ефикасније спровела. Састав првог наставног кадра који су чинили научна и културна елита указује на озбиљне намере државе и високи значај који је придаван скопском факултету. Једна од базичних функција ове установе била је рад на акцији описмењавања области у којој је током двадесетих година готово 84 одсто становника било неписмено.² Није прошло много времена и краљевим указом од 2. фебруара 1920. у Скопљу је и формално основан Филозофски факултет. Поред непрекидних понављања о потреби растерећења београдског Филозофског факултета, скопски факултет је као „аутономна установа“ међу приоритетним задацима имао „свестрано испитивање Јужне Србије“. Од самог почетка оснивачи факултета су истицали његову истраживачку улогу, чиме је најављено даље ширење мреже сличних институција. Софијски лист *Македонија* је 3. фебруара 1931. писао како је факултет у Скопљу био „центар свих института за посрбљавање“. На југословенској страни се сматрало да је скопском факултету запао „најтежи и најлепши део културно-просветне мисије на Југу“.³ Законом из 1930. универзитети су формално постали „највише аутономне просветне установе за стручну спрему, обрађивање наука и изграђивање југословенске националне културе“ и том приликом је потврђена Уредба о Филозофском факултету у Скопљу, чиме је он остао огранак Београдског универзитета.⁴ Факултет је имао самосталну администрацију, али се управљао према законима и уредбама Београдског универзитета.

Време у коме је факултет настао било је оптерећено општим хаосом у администрацији, па је тако једва пронађена зграда у коју би могао да се смести. Ипак, осморица професора, на челу са Тихомиром Остојићем и Радославом Грујићем, били су пуни ентузијазма и већ на јесен 1920. обезбедили су зграду, намештај и библиотеку. Први декан Тихомир Остојић је 1. новембра расписао конкурс за упис студената на књижевност, лингвистику, историју, филозофију и педагогију. Прва школска година формално је почела 16. децембра пред 33 студента, да би редовна предавања у тзв. Идадији (згради Учитељске школе) кренула 21. децембра пред око 60 студената. Наредне године Факултет је био премештен у сопствену зграду на Вардар-

¹ Меморандум о Филозофском факултету у Скопљу, Скопље 1933, стр. 6–7.

² Vladan Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929 (Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS)*, Beograd 2002, str. 333.

³ Milica Damjanović, *Napredni pokret studenata Beogradskog univerziteta*, knj. 1, Beograd 1966, str. 63.

⁴ Vladeta M. Tešić, „Razvoj Beogradskog univerziteta 1905–1985“, *Beogradski univerzitet u predratnom periodu, NOR i revoluciji. Saopštenja i prilozi*, knj. 1, Beograd 1986, str. 34.

ском кеју која је 1924. добила и дворишну ограду од цигле.⁵ Настава је у почетку извођена само на историјско-филолошком одсеку и трајала је шест семестара (од 1922. осам семестара), а за њу је било задужено по двоје редовних и ванредних професора, троје доцената и троје хонорарних професора. Први наставници Факултета били су Тихомир Остојић (српска и југословенска књижевност), Степан Михајловић Куљбакин (словенска филологија), Радослав Грујић (историја српског народа), Светомир Ристић (филозофија и логика), Мита Костић (српска историја), Грга Новак (историја Средњег века), Милош Ивковић (српски језик), Петар Михајловић Бицили (историја старог и средњег века) и Николај Љвович-Окуњев (археологија).⁶ У првој деценији постојања број професора Скопског факултета се удвостручио.⁷

До 1926. попуњено је десет катедри: југословенска књижевност, класична филологија, археологија, историја СХС, општа историја, византологија, немачки језик и књижевност, француски језик и књижевност, теоријска филозофија и географија. Наредне године, после измене Уредбе о Филозофском факултету, нови студенти су уписивани по систему група и у оквиру сваке су имали предмете под А, Б и В. Крајем марта 1928. управа Факултета је замолила министра просвете да при дељењу стипендија фаворизује скопски факултет, у односу на љубљански и загребачки универзитет, како би се потенцијални студенти друштвених наука из Словеније и Хрватске усмерили ка Скопљу.⁸ Иако је више пута писмено захтевано од Универзитетског савета у Београду да се у Скопљу отворе катедре и на природно-математичком одсеку, ни последња комисија Београдског универзитета у јануару 1939. није позитивно одговорила на тај захтев.⁹

Као што је речено, од средине двадесетих година факултет је имао између 10–13 научних група за које је владало променљиво расположење и интересовање студената.¹⁰ Поред предавања из класичне филологије,

⁵ *Službene novine Kraljevine SHS*, br. 19, 26. 1. 1924, str. 5.

⁶ Даринка Петреска, *Филозофскиот факултет во Скопје од 1920 година*: http://www.fzf.ukim.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=576&Itemid=637&lang=mk-MK

⁷ Dušan Bajagić, „Svetozar Pribičević, Velja Vukićević i Stjepan Radić kao ministri prosvete Kraljevine SHS (1924–1926)“, *Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora*, Beograd 2007, str. 226.

⁸ АЈ, 66-158-431. „Приливом таквих студената из северозападних наших крајева, не само што би се овде вештачки подигао број слушалаца, него би то, без сумње, и у научном и у националном погледу само благотворно деловало на слушаоце из јужних крајева, који (ево десету годину!) још увек долазе с врло оскудним знањем на Факултет“.

⁹ Д. Петреска, н. д.

¹⁰ Rudolf Treu, „Skopski Filosofski Fakultet i njegovi studenti“, *Smena. Glasnik jugoslovenskih studenata*, br. 1, decembar 1930, str. 7–8.

југословенске књижевности, историје СХС, византологије, српског језика и словенске филологије, немачког језика и књижевности, француског језика и књижевности, географије и антропогеографије, опште историје и етнологије са етнографијом, организовани су и практични курсеви из француског језика.¹¹ Највећи интерес скопских студената владао је за српскохрватски језик и југословенску књижевност, док се посебно атрактивном показала група за педагогију. Број студената педагогије нагло се увећао 1930. године, када је новим законом дозвољено свршеним ученицима учитељских школа да студирају педагошке науке. Бројчани однос између студената и наставника остао је током целог периода отприлике 20:1, што је погодновало непосредној, присној сарадњи између ученика и предавача. Стога је велика пажња посвећивана семинарском раду. Раст броја студената у Југославији током прве половине тридесетих година био је неравномеран, па је тако универзитет у Београду бележио пораст од 50,8 одсто, Загребу 34,4 одсто, Љубљани 10,9 одсто, Правни факултет у Суботици 2,8 одсто а скопски Филозофски факултет свега 0,9 одсто. На стагнацију и пад броја студената указује податак из 1939. године када су у Скопљу студирала свега 163 студента,¹² мада их је у последњој школској 1940/41. години било укупно 280, од којих су једва половину чинили новоуписани студенти.¹³

*Број студената и наставника на скопском Филозофском факултету
1920–1934.*

школска година	1920/1921.	1921/1922.	1922/1923.	1923/1924.	1924/1925.	1925/1926.	1926/1927.	1927/1928.	1928/1929.	1929/1930.	1930/1931.	1931/1932.	1932/1933.	1933/1934.
студенти	22	69	96	117	135	147	106	102	130	156	128	164	179	179
предавачи	9	10	12	12	13	11	14	20	18	18	21	19	19	19

С. К. Марковић, Ј. Ивановић, „Школство Јужне Србије од 1912–1937“, *Споменица 25-год. ослобођења Јужне Србије*, Скопље 1937, стр. 947–948.

Проблеми са стагнацијом броја уписаних студената довођени су у везу са недостатком одговарајућег смештаја. Истина, архитекта Грађевинске дирекције у Скопљу Сергеј Бељајевски је још у новембру 1923. завршио предрачун и пројекат новог студентског дома, али је одлука Министарства

¹¹ Драгомир С. Обрадовић, „Просветне прилике у Јужној Србији“, *Наша земља: Скопље и Јужна Србија*, Београд 1925, стр. 132.

¹² Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941*, књ. 2, Београд 1997, стр. 188–190.

¹³ Д. Петреска, н. д.

просвете о изградњи пала тек пет година касније.¹⁴ У прикупљање новца за изградњу укључили су се патријарх Варнава, бан Вардарске бановине Жика Лазић и тадашњи декан Милан Прелог. Камен темељац је положен тек 1. фебруара 1931. када је бан саопштио одлуку банског већа којом је одобрено 200.000 динара за изградњу дома, 100.000 за Скопско научно друштво и четири стипендије за студенте родом из Вардарске бановине.¹⁵ Министарство народног здравља обећало је 300.000 динара, Министарство просвете је из тзв. задужбинског фонда издвојило 50.000, колико је донирао и Министарство унутрашњих дела, а сам краљ Александар приложио је 25.000 динара.¹⁶ Међутим, зидање студентског дома *Краља Петра Ослободиоца*, вредно милион и по динара, започето је тек почетком септембра 1931. Капацитет новог дома, који је сматран за један од модернијих у региону, био је по педесет мушких и женских места са заједничким салама и мензом. До тада је већина студената становала у приватном смештају плаћајући месечну кирију 200–400 динара, а изградњом дома решено је и питање квалитета и цене исхране.¹⁷ Поред студентских соба, дом је имао своју амбуланту са пет кревета, машинско одељење, трпезарију, кухињу и вешерај.¹⁸

Студенти су на располагању имали централну факултетску библиотеку која је 1925. поседовала 12.000 наслова у преко 35.000 свезака, набављених из буџетских средстава и посредством дарежљивих институција (Матице српске, Српске краљевске академије и Српског семинара Београдског универзитета). Почетком тридесетих година библиотека је располагала са око 60.000 књига и више приручних и стручних семинарских библиотека.¹⁹ Занимљиво је да је 1926. кандидат за библиотекара факултетске библиотеке морао имати докторат из филозофије и положен професорски испит.²⁰ У доцнијим конкурсима ова стручна квалификација је изостављана. Иначе, постојале су две читаонице – професорска и студентска, од којих је ова друга била отвореног типа те ју је могло користити и грађанство.

Највећи проценат скопских студената (75–80 одсто) чиниле су студенткиње, због чега је факултет дуго служио за „женски“. Од школске 1924/25. године број студенткиња је био упадљиво већи од броја мушких студената којих је 1929. било свега 18.²¹ Другим речима, највише скопских студената регрутовано је из чиновничких породица са југа: студенткиње су

¹⁴ АЈ, 66-158-431. До 1931. у Скопљу је постојао импровизовани дом са тридесетак лежајева.

¹⁵ Ivanka Popović, „Desetogodišnjica Skopskog Filozofskog fakulteta“, *Smena*, Скопље, фебруар-март 1931, стр. 65–66.

¹⁶ АЈ, 66-158-431, Писмо др Миливоја Павловића Министарству просвете.

¹⁷ Живко Топаловић, *Привредни проблеми Југа*, Београд 1927, стр. 42; R. Treu, n. d, str. 10–11.

¹⁸ АЈ, 66-158-431.

¹⁹ R. Treu, n. d., str. 7–9.

²⁰ *Službene novine Kraljevine SHS*, br. 153, 9. 7. 1926, str. 2.

²¹ D. Bajagić, n. d., str. 202. Однос броја женских и мушких студената у југословенским универзитетским центрима варирао је од 1:3 у Београду, преко 1:6 у Загребу, до 1:10 у Љубљани.

махом биле „женска деца јужносрбијанског чиновништва коју они нерадо пуштају далеко од себе“. Скопље није било нарочито атрактивна средина за омладину, иако је 1930. имало три тонска биоскопа и Народно позориште, чији је управник Брана Војиновић пред сваку представу остављао студентима по двадесетак добрих места. У паланачком карактеру Скопља виђена је предност за студирање, јер је у недостатку места за провод студент био упућен на рад и учење.²²

Скопски Филозофски факултет примао је ученике из свих крајева југословенске државе: највише са простора Вардарске, Моравске и Зетске бановине, а било је и деце избеглица из Русије, Грчке и Бугарске.²³ Софијска штампа је тврдила како је македонска омладина избегавала ову школу, па су власти тешком муком успеле да упишу свега 22 студента у првој години: „Давањем благодетељања и пропуштањем на испитима, Срби су једва успели да број студената после десет година дотерају до 218“.²⁴ И *Југословенски гласник* од 1. 2. 1931. изнео је податак да је на Филозофском факултету у Скопљу било мало студената из Македоније, те да су 75 одсто чинили Срби са Косова, из Призрена, Санцака, Црне Горе и Србије. Ученицима који су се изјашњавали као Македонци или Бугари држава је онемогућила приступ факултету кроз високе школарине: уколико би „сумњиви“ студенти и сакупили новац, били би оптуживани да им је финансијски помогла ВМРО и тиме одвраћани од уписа. Није ни чудо што су у првих шест година рада Филозофског факултета диплому стекла свега два „бугарска омладинца“. Од средине двадесетих година на Факултет су уписивани претежно ђаци који су завршили домаће средње школе што је сматрано повољном околношћу за исправан национални рад. Међу њима је највише било чиновничке деце Шумадинаца и Црногораца, али и ђака са Косова, битолске и брегалничке области чиме је поред јачања „здравог националног осећања“ вршено „нивелисање у менталитету“.²⁵

Сами студенти су кроз своје семинарске радове истицали потребу стварања удружења које би имало и неке узвишеније циљеве попут васпитавања омладине „у ведром и јасном национализму и ширењу југословенске мисли“.²⁶ Том задатку требало је да одговори академско певачко друштво *Обилић* које је основано новембра 1927. Оснивачи су били др Миливоје Павловић, хоровађа Ђуро Радојев и двадесетак студената, мада је главна заслуга припадала првом добротвору друштва Тихомиру Ђорђевићу, професору Београдског универзитета. *Обилић* је наступао по свим варошима југа и већ 1931. бројао је 65 чланова (скоро трећину свих студената фа-

²² R. Treu, n. d, str. 9–11.

²³ Меморандум, 17–20.

²⁴ АЈ, 38-418-569, *Македонија*, Софија, 3. 2. 1931.

²⁵ R. Treu, n. d, str. 8.

²⁶ T. Pandilović, „Академска омладина Јужне Србије“, *Smena*, фебруар–март 1931, str. 10–11.

култета). Друштво је од самог оснивања одржавало везе са својом београдском централом од које је добијало помоћ у нотном материјалу и друштвеним правилима. Од 1930. скопски *Обилић* био је под патронатом престолонаследника Петра Другог, а поред овог друштва при Факултету су деловали Друштво студената *Његош* и Кружок напредних студената.²⁷

Слаба материјална база из које је потицао највећи део скопских студената отворила је питање државних субвенција путем новчане помоћи и стипендија („благадејања“).²⁸ Износ благадејања био је исти за све универзитете (нпр. 1922. је био 200 динара), док је величина новчане помоћи одређивана „према општим приликама и државној потреби“. Студенти скопског факултета су могли „с обзиром на специјалне прилике“ да добијају од Министарства просвете и нарочиту семестралну помоћ.²⁹ Средином фебруара 1923. Савет факултета је одабрао 20 питомаца за благадејање и помоћ који су примали по 600 динара месечно. И наредне године број стипендиста је остао исти, а 1925. управа је начувши да се у Министарству просвете припрема нови систем стипендирања затражила инструкције и објашњење поводом тромесечног кашњења исплата. Судаћи према плановима министра просвете Веље Вукићевића није изгледало да ће скопски факултет тако лоше проћи.³⁰ Међутим, о каквим се променама у стипендирању радило можемо видети већ децембра 1925. када су одобрене свега две стипендије (по 1000 динара), уместо тражених 30! Тадашњи декан Петар Колендић је 13. октобра 1925. скренуо пажњу министру просвете на могуће негативне последице такве редукције благадејања: „Да ти, од нас напуштени студенти не буду приморани, због своје сиротиње, да се обрате за помоћ и преко границе, где она врло радо даје?“³¹ Чак је и ова сума нередовно исплаћивана да би већ јула 1926. износ стипендије био преполовљен. Јуна наредне године декан Колендић је сугерисао Министарству просвете да се при одређивању питомаца за државну стипендију узимају у обзир и студенти 9. групе, под условом да им српскохрватски језик буде први предмет. Међутим, ситуација се није мењала све до априла 1928. када је држава увела још три стипендије, тако да је крајем исте године на скопском факултету било шест државних стипендиста. Студенти који су били рођени на простору покрајине Јужне Србије могли су конкурисати за стипендије из фонда добротвора Јосифа Арија тек од 1937. године.³²

²⁷ V. Jovanović, *Jugoslovenska država*, str. 338.

²⁸ Благадејање и помоћ за стан добијали су искључиво редовни студенти, чији родитељи нису плаћали више од 30 динара непосредног пореза.

²⁹ *Službene novine Kraljevine SHS*, br. 29, 9. februar 1922, str. 1.

³⁰ D. Bajagić, n. d., 211.

³¹ АЈ, 66-158-431.

³² Владан Јовановић, *Вардарска бановина 1929–1941*, Београд 2011, стр. 435.

Министарство просвете је награђивало тзв. светосавске темате које су писали скопски студенти, најчешће из области националне историје, филологије и етнографије.³³ Поред државних стипендија и светосавских новчаних награда, скопски студенти су имали прилику да буду награђени и златним прстеном. Наиме, октобра 1927. Главни одбор Друштва Светог Саве је одлучио да се сваке године најуспешнији студент факултета награди златним прстеном. Колико је овај факултет био значајан за државу сведочи присуство највиших цивилних, војних и верских власти на разним свечаностима и јубилејима. Прослави прве деценије факултета у име краља су присуствовали армијски генерал Милан Недић, министар просвете Божа Максимовић, те скопски градоначелник Михаиловић. Награђено је шест светосавских темата (од тога су четири добиле студенткиње), а краљева новчана награда од 2.000 динара отишла је Благоју Чупаревићу за рад „Турске речи у призренском говору“. Том приликом бан Лазивић је објавио да бановина даје три стипендије и две трајне награде за светосавске темате, 100.000 динара за Скопско научно друштво, 90.000 за Музеј Јужне Србије и 200.000 за подизање студентског дома чији су камен-темељац положили Недић и Грујић.³⁴ И светосавској прослави 1933. на Филозофском факултету присуствовали су сви битни фактори (градоначелник Михаиловић, генерал М. Недић, Ј. Красојевић), а увече је приређена студентска забава у сали Офицерског дома.³⁵

Без обзира на помпезне свечаности Филозофски факултет је оскудевао у новцу, јер су буџетска издвајања била нередовна и несистематска. За школску 1932/33. годину Филозофском факултету је било намењено 100.000 динара: 90.000 за снабдевање библиотеке, семинара, института и за повез књига, док је 10.000 следовало Педагошком институту.³⁶ У поређењу са другим високим школама у земљи, Филозофски факултет у Скопљу је у периоду 1929–1933. добијао скромна финансијска средства: 1929/30. добио је 0,66 одсто укупних средстава намењених за снабдевање књижица, института и семинара, школске 1931/32. године 0,99 одсто, да би 1933/34. тај проценат порастао на 1,17 одсто.³⁷ На скопском факултету годинама није било средстава за организовање екскурзије, која је нпр. студентима географије била „основно наставно средство“.³⁸ Међу финансијске приоритете

³³ АЈ, 66-158-431. Награђени су радови Стојне Ристић („Обичаји око рођења у Скопљу“), Јелене Радаковић („Исељавање из Јужне Србије и Старе Србије у Шумадију“), Фуада Слипичевића („Формирање и пропаст босанске цркве“) и сл.

³⁴ V. Jovanović, *Jugoslovenska država*, str. 338.

³⁵ *Вардар*, бр. 54, 2. 2. 1933, 3.

³⁶ *Izveštaj Finansijskog odbora Narodne skupštine o predlogu budžeta za 1932/33. godinu*, Београд 1932, str. 33.

³⁷ Љ. Димић, *Културна политика*, књ. 1, стр. 123.

³⁸ АЈ, 66-158-431, Писма П. Јовановића од 28. марта и М. Прелога од 29. марта 1929. Управник Географског института др Петар Јовановић је 1929, уз подршку декана Милана Прелога,

је спадао *Годишњак скопског Филозофског факултета* чији је први број публикован на десетогодишњицу оснивања Факултета (1930). У њему су објављивани радови научника из целе Југославије, а часопис је дистрибуиран свим научним инсититуцијама у земљи.

При Факултету нису постојала спортска удружења, махом због малог броја студената у односу на остале факултете у земљи. Сматрало се да ће увећање броја студената суботичког и скопског факултета довести и до оснивања спортских удружења на њима.³⁹ С друге стране, студенти су се несметано организовали по студијским групама, па је тако постојало неколико друштава: географско-етнографско, историјско, педагошко-филозофско и сл. У годинама после убиства краља Александра појављују се студентска друштва „Покрет“ и „Нови Покрет“ која су се залагала за већу аутономију факултета.⁴⁰

Упркос строгом режиму и атмосфери политичке летаргије међу становништвом југа, скопски студенти су били изненађујуће активни. Тако је нпр. 9. децембра 1924. један број њих, солидаришући се са загребачким и београдским академцима, ступио у штрајк за одбрану аутономије универзитетских професора. Известан број скопских предавача је оптужио тадашњег декана Трајановића да је нетактичним поступцима подстицао штрајкаче да још безобзирније ометају наставу, па су затражили његову смену. Доцент Петар Булат се обратио наредног дана Министарству просвете жалећи се на деканово понашање који је, наводно, хушкао на њега „заведене младиће“. На Савету Филозофског факултета је направљена реконструкција „ваведењских догађаја“: декан је изјавио да су га студентски представници замолили да у факултетској згради одрже протестни збор и пошто им је дозволио, известили су га да су одлучили ступити у тродневни штрајк у знак солидарности са колегама у Београду и Загребу. Упркос томе, доцент Булат није одустајао од држања часа јер су двојица студената била заинтересована. У намери да спречи нереде на факултету декан је забранио одржавање часа, а двојици „лојалних“ студената предложио да се придруже већини, тј. штрајкачима. И професор Радослав Грујић је био против штрајка оптужујући декана да је увео „руљу“ у слушаоницу како би спречио професора да предаје.⁴¹

Скопски студенти су се солидарисали са својим колегама и поводом фашистичких изгреда у Трсту новембра 1925. када су донели протестну резолуцију.⁴² Као и у осталим универзитетским центрима, нису остајали

Прелога, планирао екскурзију за 30 студената до Сарајева, Дубровника и Сушака, захтевајући од Министарства просвете 10.000 динара.

³⁹ Slobodan D. Stojanović, „Sport kod studenata u Jugoslaviji“, *Smena*, februar–mart 1931, str. 51.

⁴⁰ Д. Петреска, н. д.

⁴¹ АЈ, 66-158-431, Белешке за записник седнице Савета Филозофског факултета у Скопљу од 9. 12. 1924.

⁴² М. Damjanović, n. d., str. 109.

имуни на актуелна политичка збивања, при чему су били посебно пријемчиви за комунистичке идеје и пропаганду. После стварања легалних организација СКОЈ-а, скопски студенти „марксистички“ су се са једним бројем колега из Љубљане и Загреба издвојили и образовали Комунистичку студентску фракцију. Иначе, комунистичка партијска организација на Факултету је основана 1934. да би њени чланови били хапшени већ од наредне године.⁴³ Покушаји регистрације културно-просветног друштва *Вардар* почетком 1937. нису наишли на разумевање управе скопског факултета, иако су у Београду и Загребу већ постојале идентичне организације које су неговале македонску културу, традицију и фолклор. Током школске 1938/39. године студенти у Скопљу су се побунили против предложеног правилника који је предвиђао цензуру литературе која је коришћена на секцијама факултетских друштава. Они су се такође огласили и поводом Аншлуса, опонашајући своје колеге у Љубљани, Загребу и Београду. У томе су имали подршку неких својих професора, међу којима су најватренији антифашисти били др Душан Недељковић и асистент Вуко Павићевић.⁴⁴

Далеко опаснијима сматрани су чланови Македонске омладинске тајне револуционарне организације који су 1927. откривени на Филозофском факултету. Сматрајући се „борцима за ослобођење Македоније“ они су се једном недељно састајали са најближом ћелијом ВМРО и организовали по петочланим групама („петоркама“) којих је 1925. само у Скопљу било 40. Иако је скопски студентски процес 1927. имао за повод један атентат, он је суштински био инспирисан намером да се сасече сваки облик бугарске пропаганде.⁴⁵ Поведена је кампања међу студентима из Македоније да осуде своје ухапшене другове који су третирани као присталице Ванча Михајлова. Заиста, 13. новембра 1927. део скопских студената се изјаснио против револуционара, оптужио их за противдржавну делатност и у том смислу упутио резолуцију ректору Београдског универзитета. Сличан ефекат власти су намеравале да остваре и међу македонским студентима са Београдског универзитета, али без успеха.⁴⁶

⁴³ Slavoljub Cvetković, „Marksistička misao na Beogradskom univerzitetu 20-ih godina“, *Beogradski univerzitet u predratnom periodu, oslobodilačkom ratu i revoluciji*, Beograd 1983, str. 20; Rade Vuković, *Učiteljski pokret. Pedagoško-socijalni casopis, Skoplje 1933–1934*, Beograd 1966, str. 87.

⁴⁴ Д. Петреска, н. д. Иначе, професор Недељковић је са групом студената био конфиниран у билећком логору 1940. године. Велики број студената скопског факултета активно је учествовао у НОП-у, а њих 40 је погинуло током рата.

⁴⁵ Димитри Гоцев, *Младежките национално-освободителни организации на македонските Българи 1919–1941*, Софија 1988, стр. 15–33.

⁴⁶ М. Damjanović, n. d., str. 139–140.

*

Несразмера између броја дипломираних и уписаних студената Филозофског факултета указивала је на слаб успех, што је послужило ондашњем министру просвете Вељи Вукићевићу да оправда масовно укидање гимназија из којих су будући студенти излазили „недовољно писмени“. Након идеје о редукцији средњих школа на ред је дошла и судбина саме „матице просветитељске мисије“. Гласине о могућем укидању Филозофског факултета у Скопљу из финансијских разлога биле су темељене на изјавама званичника из средине двадесетих година. Зебња је појачана после говора који је тадашњи министар просвете Стјепан Радић одржао у Марибору средином децембра 1925. године. Он се сложио са владиним предлогом напомињући да је „боље имати један добар факултет на једном месту, рецимо Пољопривредни факултет у Загребу“, уместо кога би требало укинути Правни факултет у Суботици или Филозофски факултет у Скопљу. Осим тога, скопски студентски процес на коме је 1927. суђено групи студената, припадника Тајне македонске омладинске револуционарне организације, послужио је као политички лајтмотив да се врата факултета заиста и затворе. Тадашњи декан Петар Колендић је молио министра просвете да му се разјасне све чешћи новински наслови о укидању скопског факултета, пошто су деловали деморалишуће на наставни кадар.⁴⁷

Отпор професора и научних радника био је у почетку спонтан, а од средине јануара 1933. покренуле су се скоро све скопске установе. Канцеларија скопског градоначелника постала је стециште забринутих грађана, привредника, сенатора, народних посланика и јавних делатника који су држали састанке и тражили решење. Конференцијама су присуствовали челници Трговачко-индустријске коморе, Занатске коморе, Југословенског сокола, Удружења инжењера, Учитељског друштва, Јадранске страже, Народне одбране итд. Скуп је одлучио да се сместа организује акциони одбор за одбрану Филозофског факултета на челу са градоначелником Јосифом Михајловићем и донео „Меморандум“. Уследила су писма подршке акцији и резолуције разних организација у којима је изражавано чуђење због бизарности мотива за укидање једне тако значајне установе. Било је предлога да локални привредници солидарно прикупе новац што и није било тако тешко с обзиром да је спорна сума због које је претило укидање факултета износила 150.000 динара.⁴⁸ Постојао је страх да ће се по инерцији угасити

⁴⁷ V. Jovanović, *Jugoslovenska država*, str. 339; Д. Петреска, н. д.

⁴⁸ Народни посланик Драгутин Којић је био посебно огорчен: „Па зар због толико мале суме ударити на понос Душановог Скопља? То се не сме никако урадити. Тих двеста хиљада динара даће општина Скопља само да не доживи тај резил. Не само да то не треба учинити, већ би требало из Земуна преместити у Скопље и пољопривредни факултет“. *Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије*, 39. ред. саст., 14. 3. 1933, стр. 146.

и Музеј Јужне Србије. Југословенска омладина Вардарске бановине била је мишљења да је унифицирана просвета са југословенским програмом „најбољи и најбржи творац нације“, док су учитељи били видно потресени могућношћу укидања „најизразитијег просветног извора за овај културно заостали крај“. Председнику Министарског савета др Милану Сршкићу стигао је апел соколског друштва *Скопље-Матица*, којим се подсећа да је Филозофски факултет „поникао као Феникс из згаришта и пепела наше културе“, те да би његовим укидањем соколско братство на Југу изгубило свој морални и културни ослонац. Општим ангажманом локалних културних и привредних радника факултет је наставио са радом, додуше, у нешто измењеним политичким и друштвеним околностима.⁴⁹

Поред фокусирања пажње на скопски факултет државни органи су „из националних разлога“ водили посебну бригу о школовању омладине изван граница Вардарске бановине и Југославије. Тачније, низом административних мера је појачана контрола над потенцијалним студентима страних универзитета чиме је на неки начин ограничен њихов број. Марта 1932. забрањено је непосредно издавање дозвола за наставак школовања у иностранству свршеним средњошколцима и студентима, већ је тај поступак могао бити обављен једино преко банске управе! Према наређењу из марта 1936. банска управа је доставила списак студената са простора Вардарске бановине који су већ студирали на домаћим и страним универзитетима. Било их је укупно 758, од чега у Београду 478 (право, пољопривреда, техничке науке), Загребу 130 (економија, ветерина, фармација, медицина), Скопљу 81, Суботици пет и Љубљани свега двоје студената. Када се радило о иностраним универзитетима на њима је евидентиран 61 студент са простора Вардарске бановине. Правне науке су махом студирали у Аустрији, Француској и Немачкој, пољопривреду у Чехословачкој и Бугарској, техничке науке у Немачкој, Чехословачкој и Пољској, теологију у Грчкој и Француској, трговину у Румунији, Грчкој и Турској итд. Први човек Вардарске бановине је указивао министру просвете на тенденцију одласка муслимана на школовање у Турску (а по одобрењу Министарства просвете) где се „отуђује од своје отаџбине“ и „напаја настраним идејама“, што је била потенцијална опасност по националне интересе у Вардарској бановини. „Школовање наше муслиманске омладине у Турској треба спречити“, наставља бан уз предлог да се такве дозволе сведу на најмању меру и поред повољних мишљења која су давале управне власти.⁵⁰

Албанска омладина се често школовала у Албанији и на италијанским војним школама, те је према војним подацима похрањеним у архиви Министарског савета Краљевине Југославије до краја 1937. око хиљаду

⁴⁹ Меморандум, стр. 22–39.

⁵⁰ АЈ, 66-79-221, 28. 3. 1932; пов. IV, бр. 148, 15. 4. 1936; пов. IV, бр. 345, 10. 11. 1936.

албанских младића похађало школе у ове две земље. Како би предупредиле даље систематско стварање иреденте, војне власти Југославије су предлагале застрашивање родитеља таквих ђака, како би се талас тајних одлазака на школовање у непријатељске земље зауставио.⁵¹ Мере нису дале озбиљније резултате, због чега је из године у годину било све више фактора заинтересованих за контролу над студирањем у иностранству. Министарство војске и морнарице је 3. октобра 1940. одобрило Министарству просвете да издаје дозволе за студирање у иностранству студентима који су „национално потпуно поуздани и исправни“ и то у завршној години пред дипломским или докторским испитом, студентима техничких струка којих нема у Југославији, те свим стипендистима италијанске и немачке владе. Одобрења за одлазак у иностранство на студирање издавале су војне власти! Национално опасним сматрани су и бугарски студенти у Југославији којих је било све више. Августа 1935. југословенско Министарство унутрашњих послова није дозволило да се на територији Вардарске бановине одржи конгрес студентске секције Југословенско-бугарске лиге. На другој страни, бугарска друштва и организације су страховали да ће пораст броја њихових студената у Југославији (само у Београду их је било око 600) који стичу „нежељено васпитање“ штетити самој Бугарској, због чега је њихова влада јула 1940. забранила школовање бугарских студената на југословенским факултетима.⁵²

Редовни и ванредни професори Филозофског факултета у Скопљу имали су посебан службенички статус, иако се на њих примењивао највећи део одредаба Закона о чиновницима. У погледу „субординације“ они су били мање везани од чиновника, пошто њихов рад није био подложен контроли („Универзитетска настава је слободна. Наставници су потпуно слободни у свом научном раду и нико их због њихових научних излагања не може позвати на одговор“, гласио је §35 Закона о универзитету).⁵³ Штавише, слобода универзитетског професора простирала се и даље од самих предавања и факултетских учионица: „Једном професору се не може наредити да велича режим, да се заложи или определи за важности једне владине уредбе, да код испита пусти само изванредан проценат кандидата. Никакав дисциплински суд не би га могао осудити ако је из уверења био непослушан.“⁵⁴

Први професори Факултета који су започели процес наставе децембра 1920. били су Тихомир Остојић, Радослав Грујић, Мита Костић, Милош Ивковић, Петар М. Бицили, Николај Окуњев, Светомир Ристић и Грга

⁵¹ АЈ, 138-17-667, *Просветна политика албанске пропаганде* (војни реферат, 1938?).

⁵² В. Јовановић, *Вардарска бановина*, стр. 442–443.

⁵³ *Исто*, стр. 215.

⁵⁴ Laza M. Kostić, *Administrativno pravo Kraljevine Jugoslavije*, knj. I, Beograd 1933, str. 362–365.

Новак.⁵⁵ Иначе, Савет факултета је расписивао конкурсе за наставнике свих звања, док је пријаве примао искључиво деканат Филозофског факултета у Београду.⁵⁶ Кроз Филозофски факултет у Скопљу у међуратном периоду прошла су многа значајна имена тадашње науке и културе, са докторатима стеченим у Бечу, Прагу, Петрограду, Москви, Харкову, Паризу, Кракову, Берлину... Поред поменутих професора наставу су држали: Јевгениј Ањичков, Никола Банашевић, Грегор Цремошник, Василије Ђерић, Миленко Филиповић, Алексије Јелачић, Петар Јовановић, Јосип Матасовић, Душан Недељковић, Миљивој Павловић, Ђиро Трухелка, Првош Сланкаменац, Перо Слијепчевић, Михајло Стевановић, Сима Тројановић, Атанасије Урошевић и др.⁵⁷ Школске 1930/31. године на факултету су радила 23 наставника, од чега петоро редовних и седморо ванредних професора.⁵⁸ Иначе, на месту декана сменила су се шесторица професора: Тихомир Остојић, Василије Ђерић, Петар Колендић, Радослав Грујић, Мита Костић и Никола Банашевић.

*

Под утицајем Филозофског факултета у Скопљу настајала су стручна удружења са наглашеном националном улогом као што су Скопско научно друштво, Друштво за српски језик и књижевност, Педагошко друштво, Музеј Јужне Србије, Географско друштво итд. Заједничка мисија ових друштава, од којих је већина финансирана из државног буџета, била је „културно-просветни препород јужних крајева путем научних метода“, по угледу на већ постојеће институције у Бугарској. Строжа контрола над кретањем студената Вардарске бановине ка другим универзитетима у земљи и иностранству указивала је на потребу власти да предупреди њихово „напајање страним идејама“ и потенцијалну штету по „српски национални интерес“ у ближој будућности.⁵⁹

Почетком двадесетих година основани су Скопско научно друштво и Музеј Јужне Србије, превасходно захваљујући идеји и ангажману професора скопског Филозофског факултета. Идеолошки и национални значај ових крајева утицали су на то да њихова иницијатива добије одговарајућу материјалну потпору од државе. Покренут је *Гласник Скопског научног друштва* као пандан софијском *Македонском прегледу*, а у финансирање Друштва укључили су се краљ Александар, Београдска задруга, Друштво Светог Саве, Народна банка и локална самоуправа.⁶⁰ Идеја о оснивању дати-

⁵⁵ R. Treu, str. 7–8.

⁵⁶ *Službene novine Kraljevine SHS*, br. 33, 14. februar 1922, str. 3.

⁵⁷ Milosav Janićijević, *Stvaralačka inteligencija međuratne Jugoslavije*, Beograd 1984, str. 283.

⁵⁸ R. Treu, n. d., str. 9.

⁵⁹ В. Јовановић, *Вардарска бановина*, стр. 477–478.

⁶⁰ V. Jovanović, *Jugoslovenska država*, str. 141–142, 340–342.

ра од 1914. када је при скопској мушкој гимназији основано Друштво за проучавање јужних крајева.⁶¹ Скопско научно друштво је формално основано 26. марта 1921. са циљем „научног испитивања Јужне Србије у свим правцима“. Поред тога, Друштво је себи ставило у задатак да „највишим просветним средствима“ делује на културни препород јужних крајева, те да „научним методама, у слици и речи фиксира целокупно стање материјалне и духовне културе у овим областима у доба када смо их ослободили, да би на тај начин и потоњим генерацијама нашим и целокупном човечанству пружио могућност, да се што очигледније и поузданије увере о културним напорима, што их ми имамо да уложимо за препорођај ове тако важне области наше“.⁶² Прву управу Скопског научног друштва чинили су др Тихомир Остојић (председник), др Степан Куљбакин (потпредседник) и др Грга Новак (секретар). У Надзорном одбору седели су др Радослав Грујић и просветни инспектор Драгомир Обрадовић. Међутим, показало се да је издржавање Друштва од годишњих чланарина недовољно за први предвиђени пројекат – публиковање монографије о Скопљу.⁶³ Неминовна реорганизација Друштва уследила је 1925. када је број редовних чланова ограничен на 24, од чега је две трећине требало да потиче са подручја тзв. Јужне Србије.⁶⁴ Битно обележје ове реформе било је буџетско финансирање чиме је омогућено покретање *Гласника СНД* (1925) у коме су штампани радови професора из Скопља али и других крајева земље из историје, географије, етнографије, филологије и сл. Професори скопског Филозофског факултета су наглашавали да је покретањем *Гласника* паралисан утицај Македонског института у Софији и његовог гласила *Македонски преглед*. Македонска социјалистичка историографија је била мишљења да је, уз часне изузетке, основни циљ сарадника *Гласника СНД* био „доказивање српског карактера Македоније“.⁶⁵ Краљ Александар је у неколико наврата донирао новац Скопском научном друштву (1925, 1927, 1928), а октобра 1928. управа је одлучила да половина чланова може потицати и изван покрајине Јужне Србије, под условом да за пет година „дају свој научни прилог Друштву“, иначе би се њихово чланство аутоматски гасило.⁶⁶

Иницијатива за оснивање Музеја Јужне Србије потекла је такође од професора Филозофског факултета, предвођених Радославом Грујићем. Управа Историјско-археолошког музеја у Скопљу почела је већ 1923. да

⁶¹ Миливоје Павловић, „Културни проблеми Јужне Србије“, *Јужна Србија*, уред. Б. Крејчик, Београд 1937, стр. 98.

⁶² АЈ, 66-331-560, Писмо председника СНД Р. Грујића министру-председнику од 16.2.1923.

⁶³ *Скопско научно друштво. Годишњак I-VIII (1921-1928)*, Скопље 1928, стр. 5-9. Сарадници на монографији су од СНД добијали на име „помоћи“ по 3-5.000 динара.

⁶⁴ Исто, стр. 10-12.

⁶⁵ *Историја на македонскиот народ*, кн. III, Скопје 1969, стр. 57.

⁶⁶ *Скопско научно друштво*, стр. 18, 39.

прикупља експонате, а услед недостатка смештајних капацитета професор Грујић је месецима мољакао Министарство просвете да му се уступи нека пространија зграда за музеј и лапидаријум. Током 1926. била је актуелна идеја да се знаменити Куршумли-хан адаптира у зграду Музеја новоослобођених крајева у Јужној Србији. У Музеју је радило шесторо људи, а замашна средства трошена су на путовања, транспорт експоната, ископавања, куповину археолошких објеката, нумизматичких збирки и старих рукописа. Осим тога, службеници ове установе су вршили фотографисање, снимање у гипсу и конзервирање споменика. Пошто је Грујић 1925. обавестио министра просвете да се у софијском музеју налази неколико експоната отетих у време рата из Скопља, Охрида и Призрена – међу којима и плоча са гроба мајке цара Душана – одобрен му је службени пут у бугарску престоницу. Софијски музеј му је без поговора вратио тражене експонате, али не и плаштаницу византијског цара Андроника, јер се наводно није налазила у Бугарској. У оквиру Музеја Јужне Србије (како је временом прозван) постојало је и зоолошко одељење које је новембра 1926. прерасло у Зоолошки музеј чије су збирке отворене за публику наредне године. Овај музеј је преузео обавезу да снабдева школе по Јужној Србији зоолошким материјалом, упркос томе што је финансиран искључиво од општине и добровољних прилога.⁶⁷

Током тридесетих година Музеј Јужне Србије био је смештен на другом спрату нове палате Трговачко-индустријске коморе у Скопљу. У њему су се чувале копије фресака, макете манастира, модели јужносрбијанских кућа и фотографије средњовековних повеља, док су у Куршумли-хану били смештени лапидаријум и античке ископине.⁶⁸ Управа се старала да искорени дотадашњу праксу нестручног поступања према пронађеним антиквитетима које су сељаци користили као грађевински материјал или посуђе за чување хране, па је тако крајем 1932. муњевито реаговала када су радници у руднику Куршум Доре крај Дојрана ископали новчиће са ликом Александра Македонског.⁶⁹ У скопском парку Ислахана подигнут је павиљон као заклон од кише који је временом прерастао у Зоолошки музеј, али је дуго остављао утисак расходоване установе са пуњеним птицама које су нагризали мољци и прашина. На челу општинске зоолошке баште био је и др Станко Караман, један од троје запослених.⁷⁰

⁶⁷ V. Jovanović, *Jugoslovenska država*, str. 341–342.

⁶⁸ *Вардар*, бр. 530, 15. 7. 1935, 5.

⁶⁹ *Службени лист Вардарске бановине*, бр. 156, 20. 11. 1932, 2.

⁷⁰ *Вардар*, бр. 533, 18. 7. 1935, 5; бр. 547, 2. 8. 1935, 4. Посетиоци врта су могли за два динара видети лавове из Сахаре, два мајмуна, риса, вукове, шакала, змије и сл.

Поред Скопског научног друштва и Музеја Јужне Србије професори Филозофског факултета у Скопљу су покренули и Народни универзитет. Већ крајем 1920. неки професори са скопског факултета и учитељске школе почели су држати предавања за грађанство, а како је интересовање расло, од новембра 1923. предавања су држана редовно и била су бесплатна за посетиоце. Наредне године одржано је једанаест предавања у сали Филозофског факултета, а од краја 1925, на иницијативу просветног инспектора Обрадовића, делатност Народног универзитета је тематски проширена на техничке и природне науке.⁷¹ Прво предавање у новој сали Просветног дома одржано је крајем децембра 1925. и овога пута заинтересовани су морали плаћати улазнице: грађани по два динара, а ђаци и војници по динар. Половина прихода била је намењена предавачима, док су од остатка финансирани штампање предавања и путни трошкови наставника. За свега три године одржано је 76 предавања, при чему је просечан број посетилаца био 92 лица. Поред научно-популарних предавања почело је и приређивање књижевних и музичких вечери. Временом је све већи проценат прихода од улазница ишао предавачима јер је подршка државе била више него симболична.⁷² Наставници Филозофског факултета били су активни и у управама Народне одбране, Јадранске страже, Сокола, певачких друштава, Француског клуба, Југословенско-чехословачке лиге, Кола југословенско-пољске лиге, „Јефимије“, Географског друштва, Друштва за српско-хрватски језик и књижевност и сл. Заслугом професора Грујића у Скопљу је јула 1928. створено Друштво за унапређење туризма у Јужној Србији „Југ“.⁷³

После мартовских демонстрација 1941. ректорат Београдског универзитета је донео уредбу о престанку рада Филозофског факултета у Скопљу, до чега је и дошло 3. априла 1941. године. Током бугарске окупације Македоније, просветне власти су почеле да отварају бугарске школе, припремајући се и за покретање свог универзитета у Скопљу. Ипак, планови су сведени на реорганизацију Историјско-филолошког факултета на коме је требало школовати просветне кадрове који би попунили места у новооснованим бугарским школама широм Македоније. Средином септембра 1943. савет софијског универзитета Св. Климент Охридски изабрао је седам доцента и једног хонорарног лектора за Универзитет у Скопљу. За ректора и декана именован је Атанас Илиев, а формиране су катедре за стару историју и археологију, средњовековну и нову историју, историју бугарског језика, бугарску историју, књижевност и историју романских народа, филозофију и руски језик. У првој школској 1943/44. години студенти су могли уписати

⁷¹ Александар Илиевски, „Основањето и дејноста на Народниот универзитет во Скопје меѓу двете светски војни“, *Гласник ИНИ*, бр. 2-3, Скопје 1979, стр. 158–159.

⁷² *Извештај о раду Народног универзитета у Скопљу и Јужној Србији 1923–1928*, Скопље 1928, стр. 5–15.

⁷³ АЈ, 65-1026-1944, бр. 4693/28, 27054/28.

словенску филологију, историју или географију. Редовна настава је почела 22. октобра 1943. уводним предавањем ректора, али је трајала само до септембра наредне године када се после капитулације Бугарске распао читав просветни апарат у Македонији. По завршетку Другог светског рата један део старих професора овог факултета вратио се на новоотворени Филозофски факултет 1946. године, док су се многи бивши студенти укључили у друштвено-политички и културни живот социјалистичке Македоније.⁷⁴

Summary

Dr Vladan Jovanovic

“Education – the Fastest Nation-BUILDER” – Faculty of Philosophy in Skopje 1920–1941

Key words: Faculty of Philosophy in Skopje, the Yugoslav Kingdom, Macedonian question, national policy

The Faculty of Philosophy in Skopje was founded in 1920 to educate the teaching staff for secondary schools and was, in a way, “the hub of educational mission in the South.” However, the selective policy of enrollment and courses made this institution an educationally ambitious and nationally active one, whereas the social and ethnic make-up of the students indicated the probable goal of the founding of the Faculty – education of the offspring of the local clerks. There were few students from Macedonia at the Faculty, and 75% were made up of the Serbs from Kosovo, Prizren, Sandjak, Montenegro and Serbia, which was considered a favorable circumstance for strengthening of “healthy national feeling” and “equalization of mentality”. The students who declared themselves Macedonians or Bulgarians were prevented from attending the Faculty by high fees imposed by the government: if “suspect” students would eke out the necessary money, they would be accused of being financially aided by the IMRO and in that way discouraged from enrolling. The ambitious beginning of the Faculty’s operation (11 scholarly departments, top scholarly and educational staff, well equipped library) was the fruit of personal devotion and zeal of two professors – Tihomir Ostojic and Radoslav Grujic who launched several important institutions: The Skopje Scholarly Association, the Museum of South Serbia, the People’s University etc. Thus the Faculty became the kernel of scholarly and cultural gathering, from where the whole process of education in the South-Eastern

⁷⁴ Д. Петреска, н. д.

parts of the country was channeled and controlled. To be sure, the Yugoslav, i.e. Serbian national policy tinted to a large degree the course of this cultural action. For that reason the Macedonian historiography saw in the Faculty the tool of “Serbianization“ of Macedonia that was realized through spreading culture and education in the Serbian language. From mid-1920s the versions about its national significance were replaced by rumors of its shutting down for financial difficulties and poor success of the students, but the united resistance by all social groups in Skopje saved the institution. Although founded as a bulwark of the regime’s policy in the South, during 1930s the Faculty got out of hand thanks to the clout of communist propaganda that conquered not only the Skopje students, but younger professors too. If we put aside the one-way national aspect of this institution’s work, the results in humanities and social sciences (archeology, history, ethnography, literature, museology, archivism, librarianship, philology), as well as the creation of the infrastructure of higher education that would be of use to the new powers-that-be in socialist times, can be seen as the institution’s main achievements.